

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Adres redactie: ds H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Administratie: Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist

AMSTERDAM — H. DE JONG

Oud en Nieuw

... ik schrijf u geen nieuw gebod, maar een oud gebod ...

Toch schrijf ik u een nieuw gebod ...

I Joh. 2 : 7, 8.

Het oude gebod, dat de gemeente, aan welke Johannes schrijft, van den beginne had, was het liefde-gebod. „Want dit is de verkondiging, die gij van den beginne gehoord hebt: dat wij elkander zouden liefhebben”, lezen we in 3 : 11. De bijbelse boodschap kan door de apostel worden samengevat in het liefde-gebod, al kent hij daarnaast ook andere samenvattingen.

Dit liefde-gebod kende de gemeente van het begin, d.w.z. vanaf de dag, dat ze als gemeente uit de evangelie-prediking geboren werd. Want weliswaar was dit gebod tot liefhebben van ouder datum — strikt genomen vanaf het begin der wereld — maar toch pas vanuit de liefde van Christus, de liefde tot het einde, (Joh. 13 : 1) heeft het in z'n volle kracht verkondigd kunnen worden; pas Golgotha is er het eigenlijke begin van.

Nu is de apostel Johannes erg oud geworden. Terugziende op de dagen van de gemeente-stichting, kijkt hij daar tegen aan als tegen een lang verleden tijd. En

nu hij op zijn oude dag deze brief schrijft en het liefde-gebod ter sprake brengt, noemt hij dit het oude gebod, het oude geluid, de bekende weg. Jezus Christus noemde het zelf het nieuwe gebod (Joh. 13 : 34) en in zijn mond was het ook zo gloed-nieuw, dat het tweede deel van de Schrift ernaar genoemd is: nieuwe testament. Maar Johannes noemt het toch al weer oud.

Daartegenover spreekt hij van een nieuw gebod. Hier stuiten we op het eigenaardige feit, dat binnen het nieuwe testament de onderscheiding tussen oud en nieuw gemaakt wordt. Het is uitgerekend Johannes, die deze onderscheiding aanbrengt. Als apostel-getuige, die het langst geleefd heeft, is hij de brug-figuur tussen het nieuwe testament en ons. Hij maakt ons erop attent, dat het nieuwe testament niet automatisch nieuw blijft; dat het nieuwe gebod door ons steeds vernieuwd moet worden.

Maar waaruit bestaat deze vernieuwing? Is zij aanpassing aan de tijdgeest, in elke volgende periode weer anders? Nee. Johannes is juist niet de man van de aanpassing. Wel kent hij de geest van zijn tijd terdege en spreekt hij daarop in. De apostel heeft het namelijk op zijn oude dag moeten meemaken, dat de dwaling ingang vond in de gemeente. Deze dwaling jongleerde met de tegenstelling van licht en duister, waarbij deze wereld het oord van volstreekte duisternis was en het licht in de bovenaardse sferen gezocht moest worden. Om deel te krijgen aan de wereld van het licht, deed men het best met deze wereld en die daarin wonen — de naasten, of, nog dichterbij: de broeders — geestelijk te overstijgen en in haar sop te laten gaar koken.

Nu is het opmerkelijk te zien, hoe Johannes zijn geliefde gelovigen op dit gedachtegoed aanpakt en zelf ook vaardig de tegenstelling van licht en duisternis hanteert. Maar hoe anders! Hij legt haar op haar kant en zegt niet: hier beneden duisternis en boven licht, maar: nu duisternis en morgen licht. Daarmee dwingt de apostel zijn gelovigen, zich bezig te houden met *déze* wereld, die weliswaar in het duister ligt, maar waar het licht van de nieuwe dag toch reeds in binnen valt, want, als bij de overgang van nacht naar dag: „de duisternis gaat voorbij en het waarachtige licht schijnt reeds.” Het liefde-gebod is daarom in *déze* wereld van kracht, zo zeker als God *déze* wereld heeft liefgehad.

Langs deze omweg komen we nu tot het nieuwe van Johannes' verkondiging. Het is hierin gelegen, dat hij het liefde-gebod ter sprake brengt in een situatie van toegenomen lichtsterkte. Paulus zou zeggen: het heil is ons nu meer nabij, dan toen wij tot het geloof kwamen, Rom. 13 : 11. Reeds toen het nog nacht was, — de nacht van het lijden, Joh. 13 : 30 — zei Jezus vanaf het kruis: Vrouw, zie uw zoon, en: zoon, zie uw moeder. Hoeveel te meer moeten wij dan de broeders opmerken, nu het al zo licht geworden is. Er is voor ons geen verontschuldiging, als wij ze nu nog over het hoofd zien. Onze verantwoordelijkheid voor elkaar wordt groter, naarmate de dag nadert. En het nieuwe testament blijft pas dan nieuw, het nieuwe gebod blijft alleen dan nieuw, wanneer de prediking ervan de opmars van de dageraad bijhoudt.

Wees niet bang, dat het liefde-gebod zo ooit onder een wettische domper komt te staan. Wettisch en werelds is het, als we tegen elkaar zeggen: liefhebben! het is vijf vóór twaalf, we gaan de nacht in! Daar kan alleen maar paniek uit voortkomen. Maar vanuit de Schrift komt het liefde-gebod anders op ons toe, evangelisch. Opstaan! Het is vijf vóór zes, ga uit, de bruidegom tegemoet! Want wij zijn kinderen des lichts en des dags. Wij behoren niet aan de nacht of duisternis toe, I Thess. 5 : 5.

Laten wij in het nieuwe jaar het nieuwe testament en het nieuwe gebod nieuw houden.

KERKELIJK *Leven*

Een kerkganger zegt er het zijne van

Bij Buijten en Schipperheijn te Amsterdam is het vorige jaar een boek van 156 bladzijden verschenen, onder de titel, die boven dit artikel staat. De schrijver is D. W. Ormel.

Het is mijn bedoeling om meer en ook iets anders dan een boekbespreking te geven. Het is zoals hij zelf zegt iemand die nooit een kerkelijk ambt heeft bekleed, maar die nu kennelijk de gal overloopt en er inderdaad het zijne van zegt, ook omdat hij meent dat de kerkganger geen enkele illusie kan hebben, enige invloed te hebben op de gang van zaken in de kerk.

Hij heeft het in hoofdzaak over de synodale kerken, maar omdat hij over de gang van zaken daar sprekend verschillende dingen aanroert die voor ons van even groot belang zijn, lijkt het me goed om er nader op in te gaan. De schrijver wil ook niet doodgezwegen worden.

(1)

■ Het spreken van de kerk

Er wordt in dit boek zo veel genoemd dat ik veel zal moeten overslaan. Maar er zijn enkele zaken die direct naar voren springen. Hij mist b.v. het spreken van de kerk, over alle mogelijke zaken. Hij klaagt over het zwijgen van de kerk. Daardoor wordt de kerkganger steeds eenzamer.

Over dat „spreken van de kerk” wordt nogal wat gezegd en geschreven tegenwoordig. Ik weet eigenlijk niet goed hoe men tot het verlangen naar het spreken van de kerk komt, of zelfs maar hoe men tot de uitdrukking komt. Ik dacht dat hier enkele misverstanden tegelijk een rol spelen.

In de eerste plaats bedoelt men meestal, als men het heeft over het spreken van de kerk dat de kerkelijke vergaderingen zich laten horen over alle mogelijke zaken. Maar ik dacht dat de kerk belijdt. Dat is de manier, waarop ze spreekt. En verder weet ik van geen spreken van de kerk. Dat moet de kerk vooral zelfs niet doen. Want in de kerk moet Gods Woord gehoord worden. De Here spreekt. En de kerk is een luisterende en belijdende gemeente.

Maar het luisteren gaat toch echt wel voorop. Het is ook het begin der wijsheid.

Het andere misverstand is dat men de gemeente en de kerkelijke organisatie verwisselt. Als een synode wat zegt, dan spreekt de Here nog niet, maar dan spreekt ook de kerk nog niet. Een gemeente bestaat als het goed is uit levende leden. Die hebben, ieder op eigen plaats en in eigen verantwoordelijkheid wel wat te zeggen. Ze moeten bereid zijn tot verantwoording aan al wie rekenschap vraagt. In feite is deze schrijver erin getrap. De wijze, waarop de kerken zich organiseren verwisselt hij met de gemeente van onze Here Jezus Christus. Nu moet hij van die organisatie niet zo veel hebben, maar niet omdat die organisatie op zich zelf verkeerd zou zijn, maar omdat die zo functioneert dat de kerkganger daarin niets te zeggen heeft, vooral door de wijze van de getrapte verkiezingen van de meerdere vergaderingen. Maar dan is het oer-Bijbelse gegeven over de zelfstandigheid van de plaatselijke kerk vergeten en ook vergeten de mondigheid van de christen. Zijn misverstand blijkt b.v. uit deze zin: „Nu zou dat alles nog niet zo'n ramp zijn, ware het niet, dat niet de gemeenten, maar de synode tot taak heeft de belijdenis te handhaven”.

Het kan wel eens zijn dat de synode voor die taak komt te staan, maar het is gewoon niet waar dat niet de gemeenten de taak

hebben de belijdenis te handhaven. Die gemeenten hebben dat zelfs in de eerste plaats te doen en voordat een andere instantie zich daarmee kan en mag bemoeien, moet er nogal wat gebeurd zijn.

Hij klaagt dat een synode „uit democratisch oogpunt één brok doffe ellende” is. Dat stem ik van harte toe. Maar het is onjuist om het staatkundig begrip van democratie te gaan toepassen in de kerk. De kerk is geen democratische vereniging. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat de kerkganger, het lid der gemeente niets te zeggen heeft. Maar het recht op dat zeggen is niet ontleend aan de democratie, maar mag en moet ontleend worden aan de mondigheid van de christen en functioneert allereerst binnen de plaatselijke gemeente.

■ Rechts-links

De schrijver zelf veronderstelt al in zijn inleiding dat de lezers het op bepaalde punten met hem eens zullen zijn en op andere punten gloeiend oneens.

Nu daarin heeft hij zich niet vergist.

De ene keer zeg je „hoera”, de andere keer heb je neiging om het boekje weg te smijten. De schrijver moet wel een sympathiek mens zijn. Alleen die weten zulke reacties te voorschijn te roepen.

Zelf verklaart hij dit verschijnsel dat hij kerkelijk-orthodox en politiek links is. Als je zo'n zin leest dan zou links in dit geval onorthodox betekenen. Maar dat is kennelijk weer niet de bedoeling. Want wat hij „links” noemt meent hij zo uit de H. Schrift te kunnen lezen.

Hier wreekt zich ook weer de fout van staatkundige of liever politieke termen te gebruiken in een betekenis die ze oorspronkelijk niet hadden. Rechts, daarmee bedoelde men vroeger toch: wel rekening willen houden met het Evangelie in de staat, in de maatschappij etc. En links was men als men daarmee geen rekening wilde houden. Nu, in die zin is deze schrijver helemaal niet links. Zo rechts als maar mogelijk is. Maar hij heeft een jargon overgenomen dat uit het ongelovige denken stamt en past dat in dit geval op zich zelf toe. En dan is hij „links” omdat hij tegen alle onrecht is. Maar dat heeft nu juist met links-rechts niets te maken. Het is de vraag nog maar of die kennelijk onbewust overnemen van een onzuivere tegenstelling geen invloed heeft zowel op het „kerkelijk orthodox-zijn” en op het „politiek-links”. Als we onder kerkelijk orthodox verstaan moeten eerbied hebben voor de Bijbel, dan kan dat geen „linkse” levenshouding met zich mee brengen. Want strijden tegen onrecht is natuurlijk ook orthodox. Dat leert de Bijbel ook op elke bladzijde. Ik be-

grijp de bedoeling van de schrijver wel. Die weet hij ook heel goed duidelijk te maken, maar hier wil ik graag signaleren. Mag je zo je eigen leven opsplitsen en loopt dit niet uit op vrij grote onorthodoxie?

■ Geloven op gezag

Bepaald heel weldadig is zijn opkomen voor het wel geloven op gezag en zijn verweer tegen die stromingen die dit uit de tijd vinden. Hij verzet zich heftig tegen alle Schriftcritiek en de terreur van de zogenaamde wetenschap. Hij loopt nogal eens tegen Kuitert op. Dat is niet verbazingwekkend, maar waarop deze man altijd alleen genoemd wordt, is me een raadsel.

Het wordt haast een vorm van onrecht.

Hij heeft goed in de gaten dat als men schepping-zondeval-verlossing niet meer ziet als opeenvolgend in de geschiedenis dat je dan van het Bijbels zondebegrip niets meer over houdt, maar ook van de genade niet. Men heeft, zo schrijft hij, de truc met de structuren uitgevonden en wat er dan nog mis is in eigen leven en in de wereld is geen schuld, waarbij ook geen oproep tot bekering meer past. Inderdaad komt van een alternatieve scheppingsleer een alternatieve zondeleer en natuurlijk ook een alternatieve verzoeningsleer, tot een andere doodleer, tot een andere leer over de komst van het koninkrijk.

En dat zit inderdaad allemaal vast op de vraag of men de Bijbel nog als Gods Woord wil aanvaarden. Ten diepste is dit boek eigenlijk één kreet om een Réveil. Het is jammer dat de schrijver zo verstrikt zit in eigen kerkstructuren dat wel gevreesd moet worden dat juist deze kreet niet overkomt.

Hij ziet ook goed dat het loslaten van de H. Schrift tot gevolg heeft dat de goden van de eeuw met drommen binnen komen. Hij noemt de „sex”, de sportverdwazing, de abortus, de narigheid met heel die evolutiegedachte, om maar wat te noemen.

■ Wereldraad

De schrijver heeft nogal een grote afkeer van de Wereldraad van Kerken, althans zoals die reilt en zeilt. Op het waarom van zijn afkeer hoop ik in een volgend artikel terug te komen. Maar die afkeer brengt hem zelfs tot een lof op de leer van de pluriformiteit. Hij weersprekt de mening dat Kuyper in zijn leer op dit punt van de nood een deugd gemaakt heeft.

Kuyper is natuurlijk wel iets op het spoor geweest, nl. de waarachtige eenheid van alle gelovigen.

Maar dat mag ons toch niet brengen tot onnodige kerkelijke gedeeldheid. De schrijver fulmineert nogal tegen die onnodige gedeeldheid. Dat de „waarheid” te groot en te groots zou zijn om in één kerk tot uitdrukking te worden gebracht wordt wel geponeerd, maar niet bewezen uit de Schrift. En juist als we nu op gezag dienen te geloven, dan moeten we de zonde toch maar niet goed praten.

Dat er geen organisatorische band hoeft te zijn tussen b.v. Koreaanse en Nederlandse christenen en dat zelfs hun belijdenis niet op dezelfde wijze geformuleerd hoeft te worden, zal wel niemand weerspreken, maar daarover had Kuyper het niet toen hij de pluriformiteit uitvond. Het was inderdaad voor hem een ontsnappingspoging voor een verspreid zijn van de gelovigen over vele kerkgenootschappen in één land. En dat lijkt me geen goede zaak om vol te houden. Juist als men weer begint bij het begin — plaatselijk — is dat altijd een nare zaak en een zaak die we niet normaal moeten gaan vinden en zeker niet prijzen. Dat is niet voldoende om goede betrekkingen te onderhouden tussen kerken onderling. Want als die betrekkingen werkelijk goed zijn, dan is er ook geen reden om niet samen juist als gemeente te leven. Dat het allereerst gaat om een geestelijke band is duidelijk. Maar een waarlijk geestelijke band brengt toch ook wel consequenties met zich mee.

H. Amelink - Langerak (Z.H.)

U raakt niet uitgekeken!

In het Gemeentemuseum van den Haag is sinds 10 december een tentoonstelling gehouden van de grafische kunstwerken van M. C. Escher, oud zijnde 74 jaar. Tegelijk gaf de gezamenlijke boekdrukkerswereld een „boek van de maand” uit: „De werelden van M. C. Escher”. Het bevat enkele inleidingen, waaronder een van de kunstenaar zelf, en voorts 270 reproducties. Het kost u een paar tientjes — maar kóóp het. Als u iets wilt verstaan van de ontwikkeling in de beeldende kunst sedert het naturalisme, via het realisme, het surrealisme en het magisch realisme tot de popart van heden; als u iets wilt begrijpen van de filosofie van een kunstenaar — dan is dit boek een waardevol leidman.

Maar dit boek is meer. U gaat ermee met de benen van de grond, figuurlijk dan. Escher goochelt met vlakken, die beurtelings bodem, muurwand en plafond kunnen zijn. Hij spot met de zwaartekracht. Maar hij maakt niet alleen grapjes: hij tilt u boven de platvloersheid van dit bestaan uit, toont u ongedachte werelden en brengt u de zekerheid bij dat een zaak, van hoeveel kanten ook gezien, toch waar — of ook onwaar — kan blijven. De oneindigheid gaat voor u open. U blijkt van uw standpunt gelijk te hebben — maar merkt ook dat de ander, van zijn standpunt, volkomen gelijk kan hebben. U ziet hoe betrekkelijk onze visie is, hoe partieel ons kennen, hoe gedeeltelijk ons profeteren. Laat me er u iets van mogen vertellen.

—o—

Het papier is echt. Het is met vier punaises vastgezet op een tekenplank. Dat hebt u goed gezien. De tekenstift is ook echt, wordt vastgehouden door een fijn beaderde rechterhand met goedverzorgde nagels. De tekenstift trekt lijnen op het papier: een manchete, een pols. Aan die pols zit een hand, die... boven het papier uitrijst! Ja zeker: een linkerhand, met fijnbeaderde vingers en welverzorgde nagels, die een echte tekenstift vasthoudt. Die stift tekent een manchete, een pols. Aan die pols zit een hand die... weer boven het papier uitstijgt als een dolfin uit het water! Een rechterhand, die een tekenstift vasthoudt. En zo voort. De oude schilders noemden dat: een trompe-l'oeil, een gezichtsbedrogje. Vandaag zeggen we: spel tussen tweede en derde dimensie, gracieuze scherts op de grens van verbeelding en werkelijkheid.

Ergens uit het niet komt een optocht van vrolijke witte kereltjes. Slingerdeslang komen ze naar voren, met uitgestoken rechterhand en opgeheven linkerhand. De voorste geeft zijn hand aan een sjagrijnig zwart gebogen ventje, met een kokkerd van een neus en een bestraffend wijsvingertje. Achter hem komt nog zo'n stukkie sjagrijn, en daar achter weer en daarachter... Wel, hebt u van uw leven: de stoet sjagrijnige zwarte kereltjes komt óók slingerdeslang uit de verte aanmarcheren, is net zo lang als de andere stoet. En u ziet ineens: tussen twee witte ventjes past precies een zwart ventje; want tussen twee zwarte kereltjes past precies een wit kereltje. Nu, als al die kinderen des lichts en al die kinderen der duisternis elkaar een hand moeten geven...

Dan een houtsnede „lucht en water”. Boven vliegt een gans. Daaronder vliegen twee ganzen. Daaronder vliegen drie ganzen, dan vier, en eindelijk telt u vijf ganzen. Daaronder telt u vier karpers, daaronder drie karpers, daaronder twee en daaronder één karpers. Het ritme is volledig gehandhaafd. Alleen bleek tussen elke twee vogels een vis

te passen en door de lichtverandering verandert het accent van lucht naar water.

Escher tekende uit het raam van zijn hotelkamer, met hulp van krijt, een straatje in Savona. Dat was in 1936. Het volgende jaar maakte hij een houtsnede „Stilleven met straat”. En nu loopt zijn tafel met tabakspot zonder onderbreking door in de straat van Savona. Zijn boeken zijn rechts en links tegen de gevels geplaatst, hoewel ze rusten op een gewone houten hoteltafel. Surrealisme noemen we dat: het gaat boven de werkelijkheid uit. Maar het is zo'n knappe combinatie van twee onderwerpen, dat u niet uitgekeken raakt. Zie het als een naïef spel tussen Waarheid und Dichtung.

Een zelfportret. U ziet een witte hand, vol interessante lijnen, die een grote verzilverde bol draagt. De bol fungeert als spiegel. In de spiegel ziet u een kamer. Een vervormd plafond, waarvan een lamp scheef afhangt. U ziet ramen in de kamer, meubels, een boekenkast, tekeningen aan de wanden, alles sterk perspectiefisch vervormd zoals zo'n leuke antieke bolspiegel alles vervormt. En op de voorgrond zit — de tekenaar. Escher, iets te lang gezicht, brillette, snor en baard, mooie kuif, witte trui, donker kostuum. Zijn rechterarm komt recht naar u toe, wordt mateloos fors en dik; uit zijn mouw komt een vlezige pols en afgrijselijk grote hand, vol interessante lijnen. En die hand... treedt uit de bol en blijkt de hand te zijn, waarmee deze alinea begon. Uit hem en door hem en tot hem is het zelfportret.

In 1920 stond de graficus in de Bavokerk te Haarlem. Hij keek omhoog naar het houten plafond boven het koor. Onder dat plafond zag hij de bovenramen. Daaronder de nonnengangen, hoog boven de gotische spitsen. Vlak voor hem hing... de helder gepoetste bol van een vlaamse kerkkroon natuurlijk. En in die bol zag hij de rest van de kerk: het middenschip, de andere vlaamse kronen, de preekstoel, de notabelenbanken, het prachtige orgel van Christiaan Müller. En dan, ergens verloren op de zerkenvloer, een tekenaartje van twee millimeter hoogte, staande bij een schildersezal. Als u goed kijkt ziet u het ook.

In een vierkante meter vuile sneeuw ziet u sporen. Sporen van autobanden, van fietsbanden, van mensenvoeten heen en terug. Ergens midden in heeft de smeltsneeuw een plasje water gevormd. In dat plasje weerspiegelt zich de lucht. Tegen de lichte lucht tekenen fragmenten van enkele bomen zich af, maar dan toch wel met zijtakken, twijgen en voorjaarsknoppen. En dan staat daar tegen die hemel de bleke winterzon zich te spiegelen in het drabwater. De zonne der gerechtigheid, onaantastbaar, zuiver. Zichzelf gebleven in een vuile wereld. Een lieflijke naam verenigt hemel en aarde tesaam. Groter contrast is niet denkbaar. De vuiligheid is nabij de verdwijning. Wat blijft dat is de zon.

Naar links trekken ruiters op witte paarden, krijgshaftig, met opgeheven hoofd, in lange brede rijen. Naar rechts trekken ruiters op bruine paarden, krijgshaftig, met opgeheven hoofd, in lange, brede rijen. En tussen die ruiters door ziet u geen spiertje van een landschap: want tussen elke twee ruiters van de ene soort past net een ruiter van de andere soort. Beeld van oorlogen en geruchten van oorlogen tot op de jongste dag. Oorlogen zonder einde.

Dan: een merkwaardig bouwwerk. Een molenaarshuisje met een scheprad, een watermolen. Van boven af stroomt water uit een kolossale goot, dat de watermolen draaiende houdt. Waar blijft al dat water? Dat stroomt weg door een kanaal, neemt een hoek, nog een hoek, slaat nog een hoek om — en komt dan in een kolossale goot, waaruit het weer op het molenrad valt en de watermolen draaiende houdt. Het perpetuum mobile, de eeuwigdurende beweging is in lithografie gebracht. Kan dat niet? Ziet u dan zelf maar.

Een bol, die geheel bedekt is met witte en zwarte figuren. Naar de rand worden de figuren steeds kleiner; u moet dus naar het centrum kijken. En dan blijkt elke witte figuur een biddende engel te zijn. Terwijl tussen elke twee engelen een zwarte demon zijn

vurige ogen en scherpe tanden laat zien. Hetgeen dingen zijn die dieper betekenis hebben. U denkt aan Paulus: we hebben niet te strijden tegen vlees en bloed, maar tegen de geestelijke machten rondom ons. En u denkt ook met blijdschap aan Mozes: Hij zal zijn engelen gebiedend dat u zich aan geen steen bezeert. Is de wereld niet een bol? De wereld, schijnt Escher te zeggen, zit vol engelen en demonen. Ze zitten op uw schouder, ze fluisteren aan uw oor. Een wereld van zwart en wit, van goed en kwaad, nu nog ongesorteerd.

En dan het vreemde bouwwerk vol trappen. Een stoet mensen loopt langs een vierkant parcours moeizaam steeds trappen op. Altijd maar klimmend komen ze toch steeds op hetzelfde punt terug. Onbegrijpelijk? Het kan ook anders. Een andere stoet figuren loopt dezelfde weg in de andere richting. Deze figuren lopen enkel maar trappen af, maken steeds hetzelfde parcours, komen steeds dezelfde klimmende mensen tegen en komen ook steeds op hetzelfde punt terug. Symbool van de denkende mens, die één denkfout maakt en maar niet uit de tredmolen kan loskomen. Symbool ook van tobbers en optimisten, die moeizaam of blijmoedig dezelfde levensweg afleggen.

Op een schoolmuur in den Haag ziet u gevleugelde paarden, die een steile berg beklimmen. Misschien wel de Parnassus. Wat zijn het, witte paarden of zwarte? Beide natuurlijk: tussen twee witte paarden past een zwart paard; twee zwarte paarden vormen samen een wit paard. Behalve een griekse godendroom gaat hier ook de eeuwigheid in vervulling. Want achter die paarden komen nieuwe paarden: zo lang er witte komen zo lang komen er ook zwarte. Er komt geen eind aan — theoretisch. Maar wie beide voeten aan de grond houdt moet ergens een streep trekken. Ook tegelzetters kunnen niet tot in eeuwigheid doormetselen.

In een galerij vol grafische kunst staat een jongeman voor een ingelijste tekening. Wat staat daar op die tekening? Een stoomschip op een rivier. Daar kijkt die jongen naar. Achter het schip ziet hij de oever van de rivier, vol huizen en huizen... een stad. Alles nog binnen de lijst van de tekening in de kunstgalerij. Maar die stad strekt zich al verder uit, springt gewoon uit de te kleine lijst, komt levensgroot op u af. En vooraan uit het raam van een hoekhuis, hangt een vrouw te kijken; ze kijkt neer op het dak van uw kunstgalerij. U bent weer thuis — het visioen is over. U kunt de reis voor hetzelfde geld nog eens maken. Een perspectivische kunstgreep? Ja — maar ook meer dan dat.

—o—

Of deze man Escher nu hagedissen uit hagedissen laat ontstaan; of dat hij heel de fauna van Franciscus op één vel papier tracht te plaatsen; of dat hij goochelt met de zwaartekracht: mensen een trap laat oplopen, waarvan u even later de onderkant blijkt te zien — en zonder ze er af te laten vallen; of dat hij u de ingewikkeldste wiskundige ruimtefiguren van balkjes, linten of latwerk voortekent, zo echt dat u de verbindingen ziet zitten (en een paar cameleons per abuis er in opgesloten); of een appelschil zo opstelt, dat u met schrik bemerkt dat de afwezige appel een mensenhoofd is geweest; dan wel een handvol stukjes uit een legpuzel achteloos neergooit — maar dan wel zo dat in de stukjes uitsluitend visjes en vogeltjes te zien zijn; in alles is een ongelooflijk knappe meesterhand te zien.

Maar Escher is meer dan een knap graficus, een geleerd wiskundige. Hij is een homo ludens, een schepsel dat voor Gods aangezicht speelt. Een mens, die weet heeft van goed en kwaad, van zonde en genade, van tijd en eeuwigheid, van werk en spel, van begrenzing en van eindeloze vrijheid, van symbool en werkelijkheid, van het kleine nu en het grote straks.

M. C. Escher moet een gelukkig mens zijn.

D. W. L. Milo - Vierhouten

BRIEF

(6)

Beste Evelien,

Eerst het slot van het verhaal van Patton. In de middag van 24 december veranderden de sneeuwbuien in lauwe regen. Omstreeks 13 uur begon de hemel lichter te worden. Om 14 uur brak een stralende zon door de wolken, om voor het eerst sinds 14 dagen de slagvelden met mild licht te overgieten. Dit moment is vastgelegd op een filmstrook, die de bemodderde jeep met de letterlijk „stralende” Patton weergeeft, badend in waterklaar zonlicht.

Laat in de avond van de derde kerstdag kwam Patton terug op zijn hoofdkwartier. Hij stapte langs de wachtpost voor de War Room, en richtte zijn schreden opnieuw recht naar het hoofdaltaar in de kaartenkamer.

Hij nam zijn helm weer in de ene hand, greep met de andere een liniaal, en zich half tot het altaar wendend, begon hij voor een grote frontkaart het volgende dankgebed:

„Heer, dit is Patton opnieuw. Ik vraag verlof om U een volledig succes te rapporteren op het front van ons Derde Leger. In Bastogne (hij wees op de kaart) zijn mijn dappere troepen verlost. Bij Wiltz bezorgt mijn artillerie een hel aan de terugtrekkende 5e divisie Fallschirmjäger. Hier in de sector Noord-Luxemburg zijn we bezig de laatste Duitse tegenstand in elkaar te meppen. Zoals Gij weet, droogt het slijk snel, ja bijna miraculeus, en mijn tanks beginnen weer te rollen. De vrachtauto-colonnes slepen duizenden tonnen rations, munitie en materiaal naar het front. Bovenal zijn we er gelukkig in geslaagd, onze gewonden uit Bastogne weg te halen, en de verliezen vielen erg mee. —

„Toen ik vanavond van het front terugreed, viel mij iets te binnen dat mij hoe langer hoe merkwaardiger lijkt.

Voordat Von Rundstedt met zijn doorbraak begon, had hij de keus tussen twee mogelijkheden. Hij kon zich achter de Siegfriedlinie nestelen en daar wachten totdat wij onze hersens te pletter kwamen stormen tegen de jarenlang geprepareerde vesting. Of hij kon zich op een doorbraak naar Antwerpen gooien, in de hoop, het geallieerde front te splijten. Om dit tweede en meest verwaten plan te realiseren, moest Von Rundstedt op vuil weer gokken. Hij kon dan genoeg divisies concentreren om de stoot uit te voeren, en kon dat stiekem doen, om onze spionage

voor schut te zetten en het element van verrassing in eigen hand te hebben. Gij, Heer, hebt hem deze kans geboden. Indien er geen sneeuw en regen gekomen was, zou hij nooit achter de Siegfriedlinie vandaan gedurfd hebben. Nu kreeg hij de kans, ons in open terrein te ontmoeten — tot ons eigen voordeel. Want was hij achter zijn defensieve gordel gebleven, dan huiver ik bij de gedachte, hoeveel Amerikaanse levens het ons zou hebben gekost om hem daarvandaan te jagen.

„Heer, ik krijg de indruk dat Gij wellicht veel beter van de situatie op de hoogte geweest zijt dan ik. Want het was dat beestenweer, waar ik zo luidruchtig over gevloekt heb, — het was dat weer dat de moffen toestond, zelfmoord te plegen. Dit, o Heer, was een troef van zuiver militair genie — en nederig buig ik mijn hoofd voor Uw superieur krijgskundig inzicht”.

Is het gebed van Patton historisch betrouwbaar? Het heeft gestaan in het weekblad De Linie, 1948. „Het Wonder”, meegedeeld door zijn vroegere perschef kol. Jack Widmer.

Zou deze direct bij de aanvang ervan pen en papier ter beschikking hebben gehad! Er niets bij hebben gefantaseerd?

Wel heeft Dwight Eisenhower, Crusade in Europe, New York 1952 pg. 498 meegedeeld, dat de plotselinge weersverandering het aanvankelijk uiterst zorgwekkende Duitse Ardennenoffensief heeft verijdeld. En de Amerikaanse verliezen spreken duidelijke taal, evenals de latere Duitse. Zou men hier, onder alle voorbehoud — elk feit kan een wonder worden genoemd — hier niet mogen spreken van een WONDER?

Zou dit gebed echt een fantasie-product zijn, dan of van kol. Widmer zelf — heeft die meer van zulke geniale vondsten gehad? Was het een geniaal auteur? — of van een ander, die dan geloof heeft gevonden bij Widmer, d.w.z. bij iemand, die Patton van nabij heeft gekend?

Navraag is niet mogelijk: zowel Widmer als Patton zijn reeds lang overleden.

M.i. doet de ruige opzet van het geheel toch wel aan als echt: de oude ijzervreter Patton ziet zich en zijn leger aan alle kanten bedreigd. Zijn krijgsmanskunst schiet ten enenmale te kort. Hij kent de grenzen van zijn vakmanschap: godsdienst behoort niet tot zijn speciale afdeling. Daarvoor heb je aparte deskundigen, de aalmoezeniers. Vreemde kerels, met vreemde inlichtingen: over de aard van de Hitler-oorlog, wat er op het spel staat, hoe God reageert. Tenminste, dat laatste zou je toch mogen verwachten. Maar de sukkels laten hem volledig in de kou, i.c. in de regen en de mist staan, en dit zou eigenlijk typisch Ardennenweer zijn in de winter, als je de heren zou geloven. En inplaats dat zij het initiatief nemen, staan ze wat tegen de muur te hangen.

Nou dan gaat hij er zelf maar op af. Hij weet toch ook wel iets van Hem. Dat Hij bij moeilijke bevelsbeslissingen hem tot dusver telkens ter wille was, en dat Hij aan de zijde van de gerechtigheid stond. Ook, dat Hij — als wijlen Baäl — in elk geval de macht heeft over de weersomstandigheden.

En zo trekt generaal Patton de conclusie dat krijgstechniek en godsdienst toch ergens kruisen in zijn persoon en hij gaat spreken tot die machtige God, Die hem, dat weet hij, kan maken en breken.

Hij weet zichzelf klein.

En als hij zijn gebed heeft uitgesproken, en van de dienstdoende aalmoezenier nog

geen positief antwoord krijgt op zijn vraag, of het zal helpen, dan vindt hij een middel, om al die 300.000 soldaten aan het bidden te krijgen. En laat die dan, als vakman, het gebed van hem wat inkorten en corrigeren.

Die aalmoezenier heeft aangevoeld hoe rauw het gebed was gesteld.

En dan wordt het gebed verhoord!

Als ik mag uitgaan van de echtheid, dan is de lofprijzing van Gods barmhartigheid hier toch wel op zijn plaats. Wat heeft de overwinning aan een zijden draad gehangen!

Een glimlach bij God?

Hij hoort het geroep der jonge raven.

En Hij zag ons aller ellende aan!

Het slot

Is het slot ook niet kostelijk?

Als het gebed is verhoord, verandert de toon nog weer: zijn diepe respect; ook zijn welgemeende verontschuldiging over zijn woede-uitval, die totaal misplaatst bleek.

Laten we hem niet heilig verklaren. Het moet een man zijn geweest, die bij meningsverschil met Montgomery — ook geen gemakkelijk heerschap — vele manschappen heeft opgeofferd toen hij zijn zin wilde door-drijven.

Maar dit gebed is, hoe ongevold en onbehouden ook, toch met eerbied.

Schild

Niettemin is het mijn plan, het als een schild te gebruiken, dat ik dringend nodig zal hebben bij de illustratie, die ik bij die ene pericoop uit jouw brief zou willen plaatsen:

„Ik kan niet begrijpen waarom we Hem wegschuiven als ik de pil zou gebruiken. We zullen Hem ervan vertellen in ons gebed, en Hij zal weten dat het niet is om financiële of materiële redenen”.

Wat mag, met eerbied gesproken, God voor belang hebben bij deze motivering. Ik dacht, dat deze de zaak bepaald niet minder ernstig maakte: niet eens een toestand van nood, maar een verondersteld gebrek aan hetgeen Hij instelde, de moeilijke aanpassing die jij voorziet in het begin van het huwelijk, is de reden.

Maar wat mij het meest treft is het woord **vertellen** in dit verband. Een speels woord, dat zeker in de omgang met God zijn plaats verdient. Maar hier beslist niet.

Hier betekent het niets minder dan de **mededeling** van jullie gedragslijn als van een fait accompli. Aan GOD!

Hypothese

Intussen, om misverstand te voorkomen, het gesprek dat hier volgt zou jij nooit zo voeren: je zou het niet dŭrven, en ook niet willen.

Ik heb het dan ook opgebouwd, uitgaande van de hypothese, dat ik deze éne zin nu eens geheel geïsoleerd zou hebben aangetroffen, als een staal van moderne „christelijke” denkwijze.

Om straks te scherper te kunnen formuleren wat m.i. die pil eigenlijk is.

KAMPEN

D. J. BUWALDA

Leven en dood

4

De dood in het leven

Midden in het leven zijn we in de dood.

In al zijn beklemming is dit inzicht bij de mens doorgebroken, de gehele geschiedenis door. Telkens heeft men gezien dat het leven door dood omringd is, en telkens is men onder de indruk gekomen van die vergankelijkheid van het leven.

Immers, de hele natuur is onderworpen aan een afwisseling van opgaan, bloeien en verzinken, waar geen einde aan schijnt te komen. Al was groeit gaat zijn ondergang tegemoet. Al wat leeft wordt te zjnertijd weer vernietigd.

De dood is het tegendeel van het leven, maar hoort erbij als het natuurlijke einde ervan.

En niet alleen dier en plant, ook de mens zelf is aan de wetmatigheid van deze kringloop van dood en leven onderworpen. Ook aan zijn leven komt een einde.

Maar nog klemmender is dit: de dood is er niet maar alleen als levenseinde, de dood laat zich ook **tijdens** het leven zien, en wel in alle moeite, leed, ziekte en nood die in ieders leven kunnen komen.

Wij leven in de dood.

■ Moed om te leven

Deze beklemming komt te zjnertijd op **iedereen** af. Niemand kan er zich aan ontworstelen zonder er een antwoord op te geven. Al kunnen die antwoorden nog zo uiteenlopen — terwijl de één met een „zo is het nu eenmaal” fluitend doorloopt, pleegt de ander in wanhoop zelfmoord —, al die antwoorden stemmen hierin overeen, dat ze een inzicht of uitzicht willen geven dat in staat stelt de bedreiging van het leven door de dood te trotseren (bij zelfmoord door zich aan die bedreiging te onttrekken).

De bedreiging trotseren, dat vereist moed. Niet maar en moed als menselijke deugd — in de zin van: dat moet je maar durven —, maar een moed die in zich sluit een bepaalde visie op de mens en de wereld waar hij in leeft, op haar waarden, haar samenhang. Moed om te leven, dat heeft **iedereen** die doorgaat met leven, die zijn eigen bestaan beaamt **ondanks** de bedreiging ervan.

Er zijn mensen die bepaald **angst** hebben voor het leven, dat aan alle kanten bedreigd blijkt te zijn. Dat hoeft niet op lafheid te wijzen. Het betekent wel, dat zij geen uitzicht hebben.

Levensangst is altijd angst voor de dood in het leven. Maar ieder die leeft, overwint of trotseert deze angst en bewijst daarin zijn moed om te leven.

■ De bedreigingen van de dood

De dood bedreigt het menselijk bestaan in drie richtingen, die onderling samenhangen.

1. Het bestaan als **zodanig** (ontisch) wordt bedreigd door de dood als **levenseinde**, die definitief een punt achter ons bestaan zet. **Tijdens** het leven wordt ons bestaan als zodanig bedreigd door de dood als **noodlot**. Hierbij kan men denken aan ziekte, vermindering, blindheid etc.

De dood als levenseinde en als noodlot roept vaak de vraag op: waarom?

2. Ook de **geestelijke kant** van ons bestaan wordt bedreigd door de dood, en wel bij het levenseinde als **zinloosheid** — b.v. wanneer alles waarvoor men zijn leven heeft ingezet, waardeloos lijkt of niet af is —, en **tijdens** het leven als **leegte** — b.v. wanneer bepaalde idealen die men nastreeft uit handen geslagen worden.

De dood als leegte en als zinloosheid stelt vaak voor de vraag: waartoe?

3. En dan is er nog de **zedelijke kant** van ons bestaan (ethisch) die door de dood bedreigd wordt. Hier staan we bij het levens-einde voor de dood als **oordeel**, wanneer iemand voelt dat hij niet geweest is die hij had moeten zijn, wanneer de balans van het leven wat de goede en kwade daden betreft negatief uitvalt.

Ook **tijdens** het leven bedreigt de dood de zedelijke kant van ons bestaan. Dat is de dood als **schuld**, die niet ongedaan gemaakt kan worden.

Bij de dood als schuld en als oordeel is de vraag die ieder zo kan martelen: **wie** ben ik, **wat** heb ik gedaan?

Dat deze doodsbereidingen vaak samenhangen kan men zien in het volgende voorbeeld:

- iemand wordt invalide (1)
- hij kan zijn functie niet meer uitoefenen (2)
- hij wijt het aan eigen schuld (3).

■ Angst voor de dood

Overeenkomend met deze drievoudige dreiging bestaan er drie vormen van angst. Die hangen eveneens samen en komen nooit alleen voor, al overheerst meestal één van de drie.

Ieder die leeft, en daarin zijn moed om te leven bewijst, trotseert of overwint dus:

- angst voor noodlot en levenseinde,
- angst voor leegte en zinloosheid,
- angst voor schuld en oordeel.

Deze vormen van angst zijn algemeen. Iedereen krijgt er mee te maken, want ze betreffen het bestaan zelf (ze zijn existentieel). Ze hangen met de eindigheid en de vervreemding van de mens samen. Het is dus niet waar dat deze angsten ziekelijk (pathologisch) zijn, al kunnen ze dat natuurlijk wel worden.

■ Wanhoop

Al deze drie vormen van angst kunnen zich verwerkelijken in een toestaan van uiterste wanhoop. Dan lijkt het of de dood volkomen overwinnaar is. Men voelt zich aan alle kanten aan de dood onderworpen. Men heeft geen hoop meer. Ook zelfmoord biedt geen uitweg, want men is bang voor het levens-einde.

Maar zelfs in de uiterste wanhoop is de overwinning van de dood niet volledig: er is immers een wanhopige die in alle bedreigingen doorgaat met leven. Er blijft iemand die zich **bewust is** van zijn wanhoop. En dat is het juist wat tegelijk de smart van de wanhoop uitmaakt.

■ Vormen van moed om te leven

De mensen hebben verschillende wegen gevonden om deze angsten te overwinnen, om eigen bestaan te beaamen ondanks de bedreigingen van de dood.

We willen ons eerst bepalen tot de vormen van moed die gevonden zijn vanuit een gesloten wereldbeeld, waarin alles wat bestaat toevallig is, en waarbij men niet geloof in iets dat boven dit aardse leven uitgaat. Ze vallen in twee richtingen uiteen. Dat hangt hiermee samen, dat de mens niet op zichzelf staat. De mens is als individu altijd tegelijk deel van een groter geheel (col-

lectivum): deel van de wereld, deel van een volk, van een partij, etc.

Er zijn dus twee kanten aan de moed om te leven:

- moed om onderdeel te zijn en
- moed om zichzelf te zijn.

Deze twee kanten van moed kunnen wel onderscheiden, maar niet gescheiden worden. Meestal vinden we een mengeling, waarbij één van beide (al te) sterk de nadruk krijgt, zelden harmonie.

■ Moed om onderdeel te zijn

In de geschiedenis vinden we veel **collectieve stelsels**. De primitieve culturen waren collectivistisch, in de middeleeuwen overheerst het collectieve, in onze tijd zijn er neo-collectivistisch verschijnselen als fascisme, nationalisme, socialisme en communisme (en democratisch conformisme!).

In deze stelsels is de moed van het individu de moed om onderdeel te zijn. We vinden er de bereidheid iedere levensvulling op te offeren voor de **zelfbeaming van de groep** en het doel van de beweging waarvan men lid is.

De angst voor de dood is hier opgenomen in het collectivum.

Angst voor noodlot en dood kent ook iedere collectivist. Anders zou de terreur van een totalitaire staat immers zinloos zijn. Maar de angst voor noodlot en levenseinde is opgenomen in de moed om onderdeel te zijn van het collectivum: het voortbestaan van het grote geheel waarvan men deel uitmaakt vervangt de individuele onsterfelijkheid. Het individu is mest op de akker van de toekomst van het collectivum.

Angst voor leegte en zinloosheid is ook opgenomen in het collectivum: de zin van het leven is de zin van het collectivum.

Angst voor schuld en oordeel kan de collectivist overwinnen doordat hij van het collectivum oordeel en straf ontvangt. Als hij weer door het collectivum geaccepteerd wordt is zijn schuld geboet en nieuwe moed om te leven mogelijk geworden.

■ Moed om zichzelf te zijn

Tegenover het collectivisme staat het **individualisme**, dat zich uit de gebondenheid van het primitive collectivisme en het middeleeuwse semi-collectivisme ontwikkelde. Hier is de moed om te leven de moed om zichzelf te zijn.

De angst voor noodlot en zinloosheid wordt hier getrotseerd door de **zelfbeaming van het individu**, dat zich als oneindig belangrijk ziet, gewoon zoals het er nu eenmaal is, evenals de wereld.

Een dergelijke moed om zichzelf te beaamen moet wel leiden tot de moed ook de demonische diepten in de eigen persoon te beaamen. Het kwaad wordt dan beschouwd als met het menszijn gegeven en is geen zaak meer van persoonlijke verantwoordelijkheid.

De angst voor schuld en oordeel wordt op deze manier getrotseerd. Met datgene waar men deel aan heeft en waar men deel van is, wordt nauwelijks meer rekening gehouden.

■ De moed der wanhoop

De meest radicale vorm van de moed om zichzelf te zijn is wel het huidige existentialisme dat de wereld doortrokken heeft.

Het is de uitdrukking van de angst voor zinloosheid die tot wanhoop drijft.

Tegelijk is het de poging om deze angst in de moed om zichzelf te zijn op te nemen.

Sartre b.v., de leidende filosoof van het franse existentialisme, geeft in zijn boek „A een klemmende tekening van deze wanhoops-huis clos” (ned. vert. „Met gesloten deuren”) situatie: de wereld is als een kamer waarin

J. P. van der Stoep werd in 1947 geboren. Hij studeert theologie aan de Vrije Universiteit.

de mensen elkaar het leven tot een hel maken, en er is geen uitgang.

Het enige waar hij nog moed uit kan putten, is het feit dat hij in staat is zijn eigen vervreemding onder ogen te zien. Hij stijgt er bovendien door deze wanhoop hartstochtelijk uit te spreken.

De existentialist bepaalt in volledige vrijheid wat hij zelf zal zijn. Er is geen enkele maatstaf van buitenaf die zijn doen en laten bepaalt, geen enkel uitzicht dat zijn leven richting geeft.

Zijn moed om te leven is de moed om van zichzelf datgene te maken wat hij zelf wil.

Hier heeft het individu zich afgesneden van elke deelname in de wereld.

■ Moed en transcendentie

Een radicaal doorgevoerde moed om zichzelf te zijn leidt tot het verliezen van de buitenwereld in het existentialisme, en een radicaal doorgevoerde moed om onderdeel te zijn leidt tot het verloren gaan van het eigen zelf in het collectivisme.

Beide richtingen van moed om te leven kunnen de angst voor de dood wel trotseren, maar uiteindelijk niet overwinnen vanwege het gesloten wereldbeeld dat ghanteerd wordt.

Er zijn ook vormen van moed om te leven die gevonden zijn vanuit een geloof in iets dat deze wereld te boven gaat. We duiden dit hier neutraal aan met transcendentie.

Ook in deze vormen van moed kan men individualistische en collectivistische richtingen ontdekken. Maar omdat hier het individuele meestal overheerst, kunnen we beter onderscheiden naar de verschillende opvattingen van het transcendentie.

■ De moed der mystiek

De mystiek heeft meestal een pantheïstische opvatting van het transcendentie. In alles (pan) ervaart men god (theos). Van de Algod is men op een of andere manier vervreemd geraakt. Maar men heeft nog deel aan die Algod.

De moed om te leven van de mystiek bestaat in het hartstochtelijk streven weer één te worden met de Algod. Dit is te bereiken na een leven van vèrgaande onthouding en zelfopoffering, en tijdens dit leven reeds in momenten van extase.

Dit verlangen naar éénwording met de Algod neemt de angst voor noodlot en levenseinde weg. Lijden betekent zelfs loutering en brengt dichterbij het gestelde doel.

De angst voor leegte en zinloosheid is in de mystiek verdwenen. Het is bij deze moed om te leven vaak juist van groot belang in te zien dat dit leven leeg en ijdel is. Het enig werkelijke is de Algod.

De angst voor straf en oordeel moet getrotseerd worden. Schuld wordt automatisch gestraft. Na ettelijke incarnaties, als alle schuld gedelgd is, kan men eindelijk opgaan in de Algod.

Hier verliest men zichzelf en de wereld.

■ De moed van het geloof

Het geloof ervaart het transcendentie als een Gij. Hij omvat zowel mystiek (men kan God ontmoeten) als persoonlijk vertrouwen. Het individuele zelf wordt beaamd in de persoonlijke ontmoeting met God. Hier dreigt niet het verlies van eigen zelf, noch dat van de eigen wereld.

De God-menselijke ontmoeting geeft vertrouwen.

De moed van het geloof neemt de angst voor schuld en oordeel in zich op. Het is de moed zich zelf te accepteren als geaccepteerd ondanks dat men niet acceptabel is (als op deze manier rechtvaardiging door het geloof omschreven mag worden). Dat is alleen mogelijk vanuit een fundamentele ervaring in de ontmoeting met God.

Vanuit deze ontmoeting wordt ook de angst voor het levenseinde overwonnen.

De gelovige heeft de moed zijn eigen bestaan te beamen ondanks noodlot (als we daar in dit verband nog van mogen spreken) en schuld. Toch doet hij deze beide niet teniet. Hij blijft erdoor bedreigd. Maar doordat hij zich geaccepteerd weet, neemt hij noodlot en schuld op zich.

■ Geloven met de moed der wanhoop

Soms wordt een gelovige overrompeld door twijfel en angst voor zinloosheid. Zijn geloof heeft geen houvast meer, omdat alles twijfelachtig is geworden.

Het is hier dat de uiterste grens van de moed om te leven zichtbaar wordt. Die grens is: het met de moed der wanhoop desondanks aan het leven vasthouden.

Deze moed, die de angst voor twijfel en zinloosheid in zich opneemt, is geworteld in de God die verschijnt, wanneer God in de angst en de twijfel verdwenen is.

Een voorbeeld hiervan is Job, die het noodlot dat hem overkomen is niet kon toeschrijven aan zijn eigen schuld en toch niet anders kan dan te geloven dat God rechtvaardig is, al lijkt alles dat te weerspreken. Hij beroept zich dan op God tegen God, zie Job 16:20-21. Dat kan hij alleen vanuit de ontmoeting met zijn God, die hij ervoer als een God van levenden en niet van doden.

¹⁾ Ter oriëntatie: Paul Tillich - De moed om te zijn. Uitg. Bijleveld, Utrecht.

Persschouw

Over de verhouding tussen het G.P.V. en het N.E.V.

Zoals onze lezers bekend is bestaat er een zekere samenwerking tussen het G.P.V. en het N.E.V.

Van de zijde van het G.P.V. wordt deze samenwerking als een „burgerlijke samenwerking” getypeerd.

Het N(ationaal) E(vangelisch) V(erband) is een vereniging die in het leven werd geroepen door mannen die zich niet langer konden verenigen met de gang van zaken in de A.R.P. en de C.H.U. Initiatiefnemers waren o.a. Prof. Mekkes en drs. P. Siebesma.

Het N.E.V. stelt zich op de grondslag van de Heilige Schrift als de enige en volkomen regel des geloofs. En het heeft als doel „de publieke opinie te bewerken en de meningsvormen van de kiezers te beïnvloeden teneinde te bereiken, dat de praktische politiek op staatkundig gebied in ons land zowel in staten, raden als in openbare lichamen wordt gevoerd overeenkomstig de richtlijnen voor de nationale gereformeerde politiek van het Gereformeerd Politiek Verbond”. Dit doel wil het N.E.V. bereiken „met alle daartoe geëigende wettige middelen”. En daartoe zal het „nauw samenwerken” met het G.P.V., „echter met volkomen behoud van haar eigen zelfstandigheid”.

Van een fusie tussen het G.P.V. en het N.E.V. kan geen sprake zijn. Want van de kiesverenigingen die bij het G.P.V. zijn aangesloten kunnen — uitzonderingen daargelaten — alleen zij lid zijn die ook lid zijn van de, de Hoogeveense synode volgende, vrijgemaakte kerken. Deze kerken zijn naar het oordeel van de leden daarvan namelijk de enige kerken in ons land die de belijdenis handhaven, het zijn de enige ware kerken daarin.

In het rapport dat dóór een commissie bij de Verbondsraad van het G.P.V. over de samenwerking met het N.E.V. werd ingediend vindt men uitspraken als deze (par. 3.1): „De praktijk van de plaatselijke vergaderingen der gereformeerde kiesvereniging is dat daar de leden van de kerk elkaar ontmoeten, die elkaar ook op zondag in de kerkbanken hebben zien zitten.” En: het G.P.V. heeft tegenover een interkerkelijke politieke samenwerking op de grondslag van een beginselprogramma steeds gesteld (par. 4.1) „dat de politieke samenwerking in geloofs-gemeenschap slechts kan geschieden op grondslag van de kerkelijke belijdenis zelf en wel als regel tussen leden van kerken die tot hetzelfde verband behoren, zoals in par. 3.1 beschreven.”

Het rapport waaraan ik deze uitspraken

ontleende wil een verdediging geven van de „burgerlijke samenwerking” van het G.P.V. en het N.E.V.!

Deze samenwerking is op de laatste algemene vergadering van het G.P.V. een punt van felle discussie geweest. Een groot aantal G.P.V.-leden wilde namelijk van een samenwerking met het N.E.V. niets weten. Ook niet van een „burgerlijke”! De zaak kon op de genoemde vergadering evenwel niet tot een beslissing worden gebracht. Dit zal nu geschieden op de algemene vergadering die in het voorjaar van 1972 zal worden gehouden. En het rapport waaruit ik boven citeerde zal daarbij het uitgangspunt zijn.

Het is evenwel gebleken dat de bezwaren tegen de samenwerking met het N.E.V. onder de G.P.V.-leden door dit rapport niet zijn weggenomen. Een aantal van hen — ds. Joh. Francke; ds. P. van Gorp; H. de Jong; F. A. J. Th. Kalberg; ds. J. van Raalte — maakte zich tot hun tolk en zond een circulaire aan de Geref. Kiesverenigingen en de leden ervan, waarin die bezwaren werden geformuleerd.

Hier volgt ze:

L.S.

1. Het N.E.V. (Nat. Evang. Verband) rukt na verkiezing van april 1971 vast aan, met opgestoken vaan. Zijn orgaan „Staat en Evangelie” liegt er niet om! Het beroemt zich erop een groot aandeel in de verkiezingswinst van het G.P.V. geleverd te hebben. Het stelt: Juist waar G.P.V. en N.E.V. goed samenwerkten was die winst te zien, in tegenstelling met plaatsen waar het G.P.V. tegen samenwerking met het N.E.V. is (b.v. Den Haag). Het N.E.V. wil nu voortaan ineenschuiving van G.P.V.- en N.E.V.-lijsten (zie onder 2). Dat zal ongekeerde winst opleveren! Van de 300.000 stemmen, die A.R.P. en C.H.U. verloren, komen er dan wel een 150.000 à 200.000 op die ineengeschoven lijsten! Dr. Verbrugh - zo meent het N.E.V. - zit op een interkerkelijke zetel in de Tweede Kamer. Straks moeten we het zien: Jongeling voorop in de rij naar de Kamer, gevolgd door een synodaal-gereformeerde N.E.V.-er, voorts een „buitenverbander” en zo mogelijk nog een sympathiserende Rooms-Katholiek! We hoeven immers niet te denken dat N.E.V.-ers c.s. met een plaatsje op de kandidatenlijst onderaan tevreden zullen zijn!

2. Hoor het N.E.V. op zijn laatste jaarvergadering:

„Het hoofdbestuur stelde nogmaals met nadruk dat de verhouding tussen G.P.V. en N.E.V. een uitgesproken bondgenootschappelijk karakter heeft. Het doel van dit bondgenootschap is primair het verenigen van alle bijbelgetrouwe christenen in een nationale christelijke politiek welke Gods Woord als enige norm heeft. Om dit te verwezenlijken zullen in de toekomst G.P.V.- en N.E.V.-kandidatenlijsten in elkaar moeten worden geschoven of verbonden, terwijl tevens het bondgenootschap zelf meer inhoud zal moeten krijgen. Het N.E.V. hoofdbestuur

Nieuwjaar

*Mijn God, ik ben bang voor het komende jaar,
en bang voor de dingen, die kunnen gebeuren;
Ik kom met mijn vragen en angsten niet klaar,
soms voel ik mij achter gegrendelde deuren.
Mijn God, ik ben bang dat de engel niet komt
die mij in Uw stralende vrijheid zal leiden;
Mijn blijdschap is weg en mijn lied is verstomd,
als Gij mij niet redt, wie zal dan mij bevrijden?
O God, ik ben bang, want ik ben zo alleen,
rondom mij staan donker Uw dreigende muren,
en als Gij nog komt, waar voert Gij me dan heen?
Ik vrees, o ik vrees, Uw verterende vuren . . .*

— Vrees niet, want nog zend Ik Mijn engelen neer,
nooit hoeft ge de vreugd van de Kerstnacht te derven:
Want u is geboren de Christus, Uw Heer,
Zijn eigendom zijt ge in leven en sterven! —

uit: „een boom in de wind”
nel benschop
uitgave j. h. kok n.v., kampen

stelt zich dan ook geheel achter het meerderheidsrapport „ZELFSTANDIGHEID EN SAMENWERKING IN DE POLITIEK” zoals dat door de uitgebreide richtlijnencommissie van het G.P.V. is uitgebracht. Op de a.s. jaarvergadering van het G.P.V. zal over dit rapport nu een definitieve beslissing worden genomen. Neemt deze jaarvergadering dit meerderheidsrapport aan, dan gaan we verder op de weg, die, naar we hopen en bidden, zal leiden tot een groot en sterk Schriftgetrouw politiek blok. Wijzen de G.P.V.-ers in meerderheid echter dit rapport af, dan zal het N.E.V.-bestuur daarna op zeer korte termijn de leden en afdelingsbesturen bijeenroepen teneinde na te gaan welke beleidslijn er dan moet worden gevolgd”. (Staat en Evangelie van juni/juli 1971).

Begeerte heeft ze daar aangeraakt. En neem ze het op hun standpunt eens kwalijk dat ze streven naar volle gelijkberechtigtheid?

3. Het befaamde meerderheidsrapport voelt er ook alles voor. Dr. Verbrugh ijverde in de jaren 1950/1951 voor een „Nederlandse Concentratie”. Hij was er de ziel en secr. van. Het moest vrijgemaakt-geref., synodaal-geref., hervormden, rooms-katholieken en allen die maar wilden tot een nationaal-christelijk blok verenigen. Het werd een doodgeboren kindje. Maar nu, in 1972, moet het langs een andere weg toch lukken!

4. Er is in het G.P.V. bij velen een diepe afkeer van de Wijsbegeerte der Wetsidee (zie het boekje van Dr. Verbrugh over de Pol. Partijen bij de A.R.P.). Maar heden worden kopstukken ervan, zoals Prof. Mekkes, geaccepteerd, terwille van het nationaal christelijke blok! Ze mogen in het confessie-loze N.E.V. het Richtlijnenprogram van het G.P.V. onthoofden door de Preamble met de Drie Formulieren weg te nemen. Want ze scheiden daar belijdenis en politiek. Daarentegen verheft het meerderheidsrapport zijn stem niet! Het gevaar is levensgroot dat ook het G.P.V. terwille van de samenwerking met het N.E.V. c.a. de belijdenis in de ijskast zet om alleen met het Richtlijnenprogram als een gewoon politiek program verder te gaan. Het woord „gereformeerd” wordt immers al vaker vervangen door „christelijk nationaal”. In het verkiezingsmanifest van G.P.V. en N.E.V. „Balans van Nederland 1971” komt het woord „gereformeerd” niet meer voor! Een teken aan de wand!

5. In 1959 verscheen de brochure „Heroriëntering Noodzakelijk” (van Dr. R. H. Bremmer en Ds. J. P. van der Stoel). Het pleit daarin, voor o.m. meer open geref. organisaties en dus ook voor meer samenwerking met niet-vrijgemaakte gereformeerden werd fel afgewezen, o.a. door het Geref. Gezinsblad. Maar nu komt er een dergelijke oriëntering op gang! Lijstverbinding met S.G.P. wordt opengelaten (de heer Jongeling voor t.v. met dhr. Bomans). Het G.O.V. (zie

Klare Klanken van okt. 1971) wil gaan praten met E.O. Het Ned. Dagblad stimuleert dat (hoofdart. 11 okt.). Wij zijn het tijdperk van de vrijgemaakt-geref. allianties met . . . (vult u maar in!) ingetreden. Alles onder de leus: Samenwerking met behoud van zelfstandigheid. Hier opent zich inderdaad een wijd veld van mogelijkheden. Het G.P.V. heeft de eer de experimentele koploper te zijn, gesteund door het Ned. Dagblad als propagandist. Om het aannemelijker te maken spreekt men in het meerderheidsrapport niet van **principiële** samenwerking met het N.E.V. (wat het echt is!) maar van **burgerlijke**. In dat vlak liggen er geen bezwaren voor het rapport om zelfs samen met N.E.V.-ers e.a. te bidden; op de contactvergaderingen van G.P.V.-N.E.V. is de regel: de G.P.V.-voorzitter opent met gebed en een N.E.V.-er dankt!

6. Wat er op die wijze van onze gereformeerde zelfstandigheid zal overblijven heeft ons de politieke coalitie van Kuiper c.s. in de vorige en in het begin van deze eeuw wel geleerd! Maar heden draven Kuypers argumenten voor die coalitie-politiek met Hervormden en Rooms-Katholieken als 'n machtige stoet weer voor ons op! B.v.: „Kerkelijk zijn wij helaas (nog!) niet één maar overigens stoelen wij op dezelfde wortel”. De ene hoogleraar slijpt de scherpe kantjes af van het woord van wijlen Prof. Dr. K. Schilder: „Kerkverrader? Landverrader!” Een andere hoogleraar houdt ons het spookbeeld voor van de doperse wereldmijding en waaschuwte daarom tegen groepsegoïsme. Een derde hoogleraar betoogt: wij moeten geen enkele samenwerking, die tot zegen van ons Nederlandse volk kan zijn, schuwen! - Zo wordt van verschillende kant de liefde aangewakkerd om N.E.V.-ers en tutti quanti politiek al steviger te omarmen. N.E.V.-ers die kerkelijk wel bezwaard zijn en hevig veront-rust, maar voor het overgrote deel kerkelijk ongehoorzaam blijven. En de enige synodaal-geref. predikant die zich „vrijmaakte”, verdween onder de „buitenverbanders”.

7. Een z.g. principiële fundering zoekt men in het genoemde meerderheidsrapport bij een rooms-lutherse theorie over „tweé regimenten, één Heer”. Het is een theorie, die ontsproten is aan het „natuur-genade-schema”, vandaag weer verdedigd door o.m. linkse gereformeerden als de hoogleraren J. van den Berg (V.U.) en G. Th. Rothuizen (syn. Kampen). Het is een theorie, die alleen al in Duitsland (1933-1945) een verschrikkelijk onheil in de hand werkte. Zie P. Jongeling, Het Vlamme Schrift, 1971, pag. 121 v.v. met verwijzing naar C. Veenhof en A. Zijlstra, Kracht en Doel der Politiek, 1948, pag. 91 v.v. Tot meerdere glorie van die theorie trekt men er Calvijn bij, vergetend (wat anders vaak genoeg is aangetoond), dat deze hier nog met één teen in de scholastiek-roomse klem zat!

8. „Tweé regimenten-één Heer”? Maar men vergeet de in de Preamble der Richt-

lijnen, blijkbaar slechts pro memoire genoemde Confessies! Daarin wordt geleerd, naar de Schriften, het éne ongedeelde Koningschap van de Christus over geheel de wereld als zijn éne rijksgedebied, waarbij Hij vele en velerlei ambtsdragers in huis en school, in kerk en staat, en in de brede maatschappij aantrekt. De winst uit het reformatorisch levenswerk van wijlen Prof. Dr. K. Schilder die zich boven alle valse schema's en dilemma's uitworstelde, om ons Schriftuurlijk eenvoudig naar **het ambt** terug te leiden, wordt wel schielijk te niet gedaan . . .

9. Een jarenlange strijd voor de handhaving van de goede gereformeerde belijdenis hebben we in de generale synoden van Amersfoort-West en Hoogeveen voorlopig mogen afsluiten. Maar de a-confessionele, om niet te zeggen: anti-confessionele aanval op de geref. kerken komt nu vanuit N.E.V. c.s., niet via G.S.-en-E.V.¹⁾ noch via G.M.V.²⁾ maar via G.P.V. opnieuw op ons af. Terwille van een luttel aantal N.E.V.-ers e.a. zaait de Verbondsraad verdeeldheid in eigen gelederen. Als wordt aangenomen wat wordt voorgesteld, dan is het immers met de politieke eenheid onder ons gedaan. Wil de Verbondsraad eens de vraag overwegen of het soms bij een politieke verbroekeling zal kunnen blijven?

10. Het is ons verdrietig het bovenstaande te moeten schrijven. Wij willen echter tijdig waarschuwen om op het ingeslagen verkeerde pad nog niet verder af te dwalen. Nog verdrietiger is het, dat de Verbondsraad tot op heden geen oor heeft voor de reeds eerder uitgebrachte principiële kritiek. Want hij distancieert zich tot op heden in niets van het meerderheidsrapport en wat daaruit volgt. In plaats van een breed Congres te beleggen om de zaak van de samenwerking (waarmee maar weinigen onder ons „klaar” zijn) eens goed en grondig te bezien om zo aan de wegruiming van de diepgaande principiële verschillen onder ons en de bevordering van de onderlinge eenheid in dezen te werken, gaan op verzoek Verbondsraadleden op pad om de theorieën van het Rapport de mensen aan te praten.

Ondergetekenden hebben niet geworven om vele handtekeningen onder dit stuk te krijgen. Wij weten namens honderden onder ons te spreken.

Wél vragen wij: stuur ons uw adhaesiebetuiging, ook al is u het niet op alle punten met ons eens.

Aan vele adressen in Nederland sturen wij dit schrijven rond. Geef u het ook door aan anderen. Graag zullen wij op aanvraag meer exemplaren beschikbaar stellen.

Wij hopen en bidden dat het G.P.V. door veler arbeid worde teruggehouden van wat wij zien als een afglijden.

—0—

Ik geef dit stuk weer zonder commentaar. Het spreekt voor zichzelf.

Ik wijs er alleen op dat kort ná de „zuivering” welke door de Hoogeveense synode in de vrijgemaakte kerken werd tot stand gebracht, opnieuw de felle beschuldiging van belijdenisafwijking door een groep broeders hun medebroeders naar het hoofd wordt geslingerd.

En voorts dat in dit stuk niet onduidelijk op de mogelijkheid van een nieuwe kerk-scheuring wordt gezinspeeld!

C. V.

¹⁾ Geref. Sociaal en Economisch Verband.
²⁾ Gereformeerd Maatschappelijk Verbond.

NIEUWS UIT SPANJE

Onlangs waren er zieken in één van de gezinnen, die tot de gemeente behoren waarvan ds. Ricardo Cerni de herder en leraar is. De hulp van een wijkzuster werd ingeroepen. Deze ontdekte door het bijbellezen aan tafel en het gebed, dat ze niet bij een rooms

gezin terechtgekomen was; zelf ontpopte ze zich als een Jehovagetuige.

Uit nieuwsgierigheid bezocht ze tesamen met de heer des huizes de bijbelcursus die ds. Cerni, evenals vele andere predikanten in Spanje, gewoon is donderdagsavonds te houden. Ze raakte geïnteresseerd en bleef ook komen nadat haar werk bij het gezin afgelopen was.

De leider van de kring der Jehovagetuigen kwam een keer mee, verontrust door de afdwaling van zijn lid. Bij de discussie stond hij ds. Cerni zéér tegen, maar deze mocht hem met kracht weerstaan en beschaamd tot zwijgen brengen. Het gebeuren maakte grote indruk op de aanwezigen en in het bijzonder op zr. Ana.

De zondag daarop was ze in de kerkdienst aanwezig en na de preek beleed ze onder tranen haar zonden en nam de toevlucht tot Jezus Christus als haar Heiland.

Ds. Cerni schreef ons over deze zaak en riep onze, dat is uw aller, voorbede in voor zr. Ana, dat ze standvastig moge blijven en toenemen in geloof.

Ds. Juan Sanz berichtte dat het aantal kontakten groeit, maar dat het moeilijk is om tot dieper gaande gesprekken te komen. Ook Spanje kent verhoudingsgewijs een grote mate van welvaart en het materialisme is er een geweldige heidense macht.

U, wij allen, kunnen meestrijden als we doen wat Paulus vroeg aan de Epheziërs en wat ds. Sanz vroeg toen hij zijn intrede deed in Rijswijk (Z.-H.) op zondagavond 4 oktober 1970: „En bidt daarbij met aanhoudend bidden en smeken... ook voor mij, dat mij bij het openen van mijn mond het woord geschonke worde, om vrijmoedig het geheim van het evangelie bekend te maken...” Eph. 6:18, 19.

In vervolg op het goede nieuws over de inkomsten in oktober mogen wij nu mededelen, dat ook november een grote verrassing werd: ruim vijftien duizend gulden kwam binnen.

Over de broederliefde is het niet nodig u te schrijven; immers, gij hebt zelf van God geleerd elkander lief te hebben; gij doet dat dan ook ten aanzien van de broederschap in Spanje (naar 1 Thess. 4:9, 10). De Here zij geprezen.

Spanje-Commissie Rijswijk Z.-H.
(postrek. 210 453)

KERKNIEUWS

Beroepen: te Amsterdam-Zuid: ds J. M. Smelik te Rotterdam-Overschie; te Drachten-B: ds H. D. van Herksen te Heemse; te Kaapstad (Z.-Afrika): ds D. Los te 's-Gravenhage-West; te Hoogkerk-B (2e maal): ds S. Cnossen te Vollenhove-Cadoelen; te Gramsbergen-Lutten-B: kand. W. Pouwelse te Apeldoorn.

Aangenomen: naar Groningen-Noord-B: ds C. Bijl te Hilversum; te Urk-Nagele-B: ds T. O. G. M. Bosma te Rijnsburg; naar Amersfoort-Centrum-B: drs A. N. Hendriks te Delft.

Bedankt: voor Baarn: ds J. Kranenburg te Groningen; voor Zuidhorn-B: ds R. te Velde te Hattem; voor Burlington-West (Can.): ds K. Bruining te Armadale (Australië).

Beroepbaar: De classis Middelburg (binnen verband) heeft ds H. K. Poelman, voorheen predikant van de (syn.) Geref. Kerk te Kamperland, na gehouden colloquium doctum, toegelaten tot de dienst des Woords en beroepbaar gesteld.

**Plaats uw familieberichten
in dit blad.**

ADRESSENBOEKJE GEREFORMEERDE KERKEN — 1971

Aanvullingen en wijzigingen

OOSTELIJK-FLEVOLAND. Het telefoonnr. van ds G. Mul moet worden gewijzigd in: 03210-2617.

ROTTERDAM-OVERSCHIE. Het adres van de scriba moet worden gewijzigd in: T. Bouterse, Rotterdamse Rijweg 174, Rotterdam, tel. 010-153535.

GRONINGEN. De zondagse samenkomsten van de „tehuisgemeente” worden vanaf 31 december 1971 gehouden in „Het Tehuis”, Lutkenieuwstraat 13 te Groningen. De diensten vangen aan om 9.30 en 4.30 uur.

Na een leven vol van onvergetelijke liefde en moederlijke opofferingen, werd slechts enkele dagen na het overlijden van vader ook onze innig geliefde blijde moeder en oma

JOHANNA VAN VEEN-BOL

op 62-jarige leeftijd van ons weggeroepen tot de Volmaakte Eenheid en Blijdschap van het Eeuwige Leven.

Psalm 84:6 berijmd

Haar diepbedroefde kinderen
en kleinkinderen

Oegstgeest, 23 december 1971
Willem de Zwijgerlaan 7
Correspondentie-adres: Hazenboslaan 83

De teraardebestelling heeft op maandag 27 december j.l. op de begraafplaats bij de „Groene-of Willibrordkerk” te Oegstgeest plaats gevonden.

Bakkum, van Duurenlaan 12

Op 28 december 1971 is van ons heengegaan mijn man en onze vader, in de leeftijd van 64 jaar.

Hij verzocht ons deze boodschap aan u over te brengen.

Bij mijn vertrek naar het hemelse Koninkrijk wens ik al de vrienden en degenen die ik gekend heb een hartelijk vaarwel en tot weerziens toe.

Jacob Doekens

Een nette weduwnaar, 58 jaar,
geen inwonende kinderen,
zoekt

serieuze kennismaking

met weduwe of alleenstaande dame.

Brieven onder nr. 773 bureau „Opbouw”, Slotlaan 220, Zeist.

Duizend jaren in één dag

door
J. NIJMAN

Korte roman over het engelenleven.

In dit boekje is een cultuurbeschouwing verwerkt die nauw aansluit op de opvattingen van Prof. Dr. K. Schilder en van Arjen Miedema.

Verkrijgbaar bij
Uitg. Bos, Kerkstraat 11 te Bredevoort (Geld.)
Prijs f 3,-.

Voor ons gezin van 8 personen
zoeken wij een

vakantieadres

van 22 juli—12 augustus

in een bosrijke omgeving en in de buurt van zwemwater.

M. van der Graaf, Krokusstraat 3, Wormerveer.

Welke sportieve jongeman
wil

korresponderen

met meisje, 19 jaar,
westen des lands.

Brieven onder nr. 772 bureau „Opbouw”, Slotlaan 220, Zeist.

Ons vakantie reisplan 1972

OOSTENRIJK

We gaan weer **kamperen in de alpen**. De boerderij van de familie Flatz in het Bregenzerwald zal opnieuw het centrum zijn voor een onvergetelijke vakantie.

Vertrek 17 juli. Duur tien dagen. Prijs 300 gulden (all in).

Bij voldoende deelname zal er ook een hotelreis geplanned worden. Vertrek 3 juli.

Aanmelden bij de reis/kampleider J. Wijnsma,
Langrousterwei 296 A, Ooster Nijkerk, tel. 05192 - 293.

ITALIE

Een **gezellige jongerenreis** naar Limone met vele mogelijkheden tot excursies o.a. Venetië en Verona.

Deze volledig verzorgde hotelreizen zijn uniek.

We vertrekken op 10 en 17 juli voor een reis van dertien dagen naar het Gardameer. Prijs 495 gulden.

We vertrekken op 20 juli voor een reis van tien dagen naar het Gardameer. Prijs 430 gulden.

Voor beide reizen is verlenging mogelijk. Folders op aanvraag.

Inlichtingen Ds S. Wijnsma, Zaan 21, Zwolle, tel. 05200 - 32064.